

УДК 351.72

Л. В. Пельтек,
к. е. н., доцент, Запорізький національний університет

ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

У статті досліджується інструментарій формування механізму подолання економічної кризи в промисловому секторі регіону; запропонована структурна схема та модель системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону.

The article investigates the formation mechanism of the tools to overcome the economic crisis in the industrial sector of the region, proposed block diagram and model of the mechanisms of anti-industrial economy of the region.

Ключові слова: економічна криза, економічне зростання, антикризовий потенціал, регіон, промисловий сектор.

Key words: economic crisis, economic growth, anti-crisis potential, region, industrial sector.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню трьох взаємозалежних сфер економіки перехідного періоду — на рівні держави, міста й підприємства — присвячені роботи провідних вітчизняних учених-економістів: В.Н. Амітана, О.І. Амоши, С.В. Богачова, І.П. Булеєва, Б.В. Буркинського, В.М. Василенка, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, В.І. Дубницького, П.В. Гудзя, В.І. Захарченка, Б.Т. Кліяненка, В.М. Лисюка, О.О. Лукьянченка, В.В. Максимова, В.К. Мамутова, М.Г. Чумаченка, а також роботи закордонних учених Дж. Хоулі, Р. Кантора, Д. Осборна, Т. Геблера, Х. Хартлі, Б.А. Сорокіна, А.Г. Гранберга, Б.С. Жихаревича. У той же час становлення в Україні нової системи управління (у тому числі й мисльового самоврядування), формування відповідної економіко-правової бази, питання гармонізації державної й регіональної політики вимагають комплексного підходу. Об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень концептуально-методологічного характеру й практичних розробок щодо проблематики оздоровлення економіки регіону зумовлюють актуальність формування антикризового потенціалу промислового сектора економіки регіону.

ВСТУП

Необхідність формування механізму подолання економічної кризи промислового сектора регіону зумовлена наявністю підйомів і спадів у господарській діяльності на різних рівнях (світова економіка, країни, регіони тощо). У радянській економічній науці поняття кризи не розглядалося, оскільки кризи соціалістична економіка у принципі не передбачала. Існуючі нині теорії, що акцентують увагу на руйнівній функції кризи, пропонують сприймати кризу як ситуацію, що загрожує існуванню підприємства. Кризова ситуація у такому разі вимагає негайного подолання, локалізації наслідків методами антикризового управління, щоб зберегти, перш за все, матеріальну основу для продовження господарсько-економічної діяльності при гострому дефіциті оборотних коштів. Теорії, що розглядають кризу як явище, орієнтоване на ломку старого і розвиток нового, сприймають його позитивно. Тому в основу закладена не боротьба з кризою, а реструктуризація системи відповідно, нових відносин [1, с. 314].

Цілком очевидно, що на кожному рівні господарської діяльності (макро-, мезо-, мікро-) в рамках існуючої господарської системи повинні бути сформовані механізми подолання економічної кризи, зокрема в промисловому секторі економіки регіону.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити інструментарій формування механізму подолання економічної кризи в промисловому секторі регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ

Економічна криза природним чином породжує в економічному житті поєднання безлічі різноспрямованих тенденцій і зумовлених ними суперечливих прогнозів. Сьогоднішня ситуація не унікальна: кризові ситуації, подібні переходу до постіндустріалізму, не раз траплялися в світовій господарській історії. На початку становлення індустріалізму після промислової революції XVIII ст. у провідних країнах світової економіки найбільший інтерес вчених привертала принципи функціонування ринку, його основні статичні закони. Динаміка, потрапляючи у поле зору економістів-дослідників, здебільшого поставала перед вченими у формі питання про причини порушення ринкової рівноваги. Розгляд цього питання у вченнях про економічні кризи лише в останній чверті XIX ст. привело до формування теорії економічного циклу. На цьому шляху дослідження об'єктивної зумовленості кризи (теорія криз) змінилося усвідомленням їх періодичності (теорія циклів) і лише потім розгляд циклічності як природної форми існування динаміки ринку привів до появи теорії кон'юнктури.

Аналіз робіт у цій області показує, що вчені Англії, США, Франції першими зіткнулися з всеосяжним характером ринку, звернули увагу на його функцію автоматичного регулятора економічних процесів, що і зумовило домінування рівноважних статичних моделей як основного інструменту аналізу економічних систем аж до сьогоdnішнього дня. Вчені з тих країн, які включалися в індустріально-ринкове середовище під впливом розширення світогосподарських зв'язків, зацікавилися іншою властивістю ринку, а саме: взаємозв'язаним характером здійснення процесів підйому і спаду в різних галузях і сферах національного і світового господарства. На початку XX ст. склалися передумови для розвитку безлічі напрямів наукової думки: власне теорії циклів, зокрема її марксистського доказу кризи сучасного капіталізму, теорії кон'юнктури, а також теорії економічного зростання і макроекономічного прогнозування.

Найзначущішим результатом розробок Національного Бюро економічних досліджень (NBER) США в цьому напрямі було те, що, вимагаючи виключення вікової тенденції разом з сезонними коливаннями із статистики динамічних рядів для отримання чіткої картини власне кон'юнктурного циклу, дослідники NBER визначили найчіткіші й строгіші методи вимірювання параметрів економічного циклу. До теперішнього часу комісія з вивчення ділового циклу NBER (Business

Cycle Dating Committee) використовує показники випуску, доходів, зайнятості, торгівлі й фінансового ринку на секторальному і агрегованому (зведеному) рівні, розраховує приватні й зведені кон'юнктурні індекси, акцентуючи увагу на визначенні переломних точок економічного циклу, що виникають у циклічній динаміці різних показників [3, с. 35].

Саме в рамках даного підходу склалося уявлення про класичний діловий цикл (business cycle) і цикли економічного зростання (growth cycle), розрізнення яких в сучасній економічній теорії стало вже хрестоматійним. Діловий цикл зазвичай пов'язується з абсолютними спадами і підйомами в обсягах випуску й інших показників, тоді як цикли зростання є флуктуаціями в економічних тимчасових рядах, які коливаються навколо довгострокового тренда. Важливо мати на увазі, що перші й другі якраз і є прикладами поточкових і кумулятивних процесів, описаних свого часу Н.Д. Кондратьєвим.

Термін "довгі хвилі" (Long Waves), що прийшов у російську економічну теорію у 80-их роках ХХ ст. із західної науки в результаті різкого посилення інтересу до теоретичних розробок Н.Д. Кондратьєва, пов'язаний з поняттям "економічний розвиток". Домінуючі в світі концепції довгих хвиль вивчають, в першу чергу, закономірності науково-технічного й інституційного розвитку економіки в часі та слабо торкаються, власне, кон'юнктурної проблематики.

З цієї точки зору найдоречніше словарне тлумачення поняття "криза" (нім. Krisis, лат. crisis, греч. krisis — рішення, поворотний пункт) тлумачити як різкий, крутий перелом в чому-небудь. У цьому значенні сучасна економічна криза пов'язана з переходом від економіки ресурсів до економіки знань. Дослідники характеризують його також як глобальний, зумовлений процесами глобалізації світової економіки. Глобальність економічної кризи вказує на його обхват всіх рівнів світогосподарської системи — світовий, на рівні країни, регіональний, муніципальний, корпоративний, аж до рівня домогосподарств і безпосередньо людини.

Глобальна економічна криза взаємодоповнюється та взаємопосилюється екологічними, енергетичними, демографічними і продовольчими кризами.

Сучасна глобальна економічна криза ініційована кризою фінансової системи, яка поєднує всі розрізнені кризові процеси та за характером є структурною кризою, що відображає серйозні диспропорції в економіці, викликані невідповідністю її виробничої, продуктової структури (співвідношення виробництва і сфери послуг, державного і приватного сектора, оборонного і цивільного секторів тощо), та структурі кінцевого попиту. Він включає, крім вищеперерахованих, й інші масштабні дисбаланси в базисних параметрах економічної системи (наприклад, співвідношення інвестицій і внутрішнього накопичення, обсягу доходів і обсягу споживання, споживання і заощаджень, рівня заборгованості й джерел її погашення, темпів економічного зростання і зростання грошової маси, масштабів "реальної" економіки і "віртуальних" фінансів тощо), здатних вивести цю систему за межі стійкого функціонування.

Антикризові механізми промислового сектора економіки регіону повинні бути сукупністю механізмів — організаційною системою, що забезпечує подолання дисбалансу в базисних параметрах промислового сектора і регіону в цілому як економічної системи. Ідеальним результатом дії системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону потрібно вважати досягнення і забезпечення балансу соціальної, економічної, екологічної і інституційної складових розвитку регіону, тобто стійкого розвитку (sustainable development).

Базисні параметри промислового сектора економіки регіону визначаються технологічним, кадровим і фінансовим потенціалом, що відображає сукупність ресурсів, що заходяться у розпорядженні промислового сектора економіки регіону, для подолання дисбалансу.

Проблеми при моделюванні системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону виникають,

з одного боку, через величезний обсяг і різноплановість початкової і прогнозованої інформації, а з другого боку — через суперечність або недостатність інформації про всі сторони життя регіонального співтовариства, пов'язаних з промисловим виробництвом (первинна інформація може бути підібрана (викривлена), найбільш вірогідний недолік вторинних (узагальнених) і третинних (аналітичних і прогнозних) даних) [4, с. 204].

Упорядкувати величезний масив інформації, необхідної для функціонування системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону, покликане макромодельювання — побудова багатовимірних моделей, що відображають найістотніші сторони розвитку регіонального співтовариства і стійкі взаємозв'язки між ними.

Найвідомішими і широко використовуваними макромоделями є розроблені нобелівським лауреатом з економіки В.В. Леонтьєвим модель "input — output" ("витрати — випуск", міжгалузевий баланс), а також міжгалузєва міжрегіональна модель світової економіки (світова модель). Балансові прогнози макромоделі неодноразово використовувалися при створенні довгострокових прогнозів розвитку національних і світової економік, оскільки вони, на відміну від багатьох інших моделей, що використовуються в прогнозно-аналітичних розрахунках, дозволяють чітко структурувати досліджуваний об'єкт і визначити істотні взаємозв'язки між окремими його елементами.

Сучасна українська школа інтегрального макропрогнозування застосовує в довгостроковому прогнозуванні системно розвинені й модифіковані моделі В.В. Леонтьєва — геоцивілізаційну і відтворювально-циклічну. Передбачається, що остання концептуально застосовна і на рівні регіону для моделювання системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону.

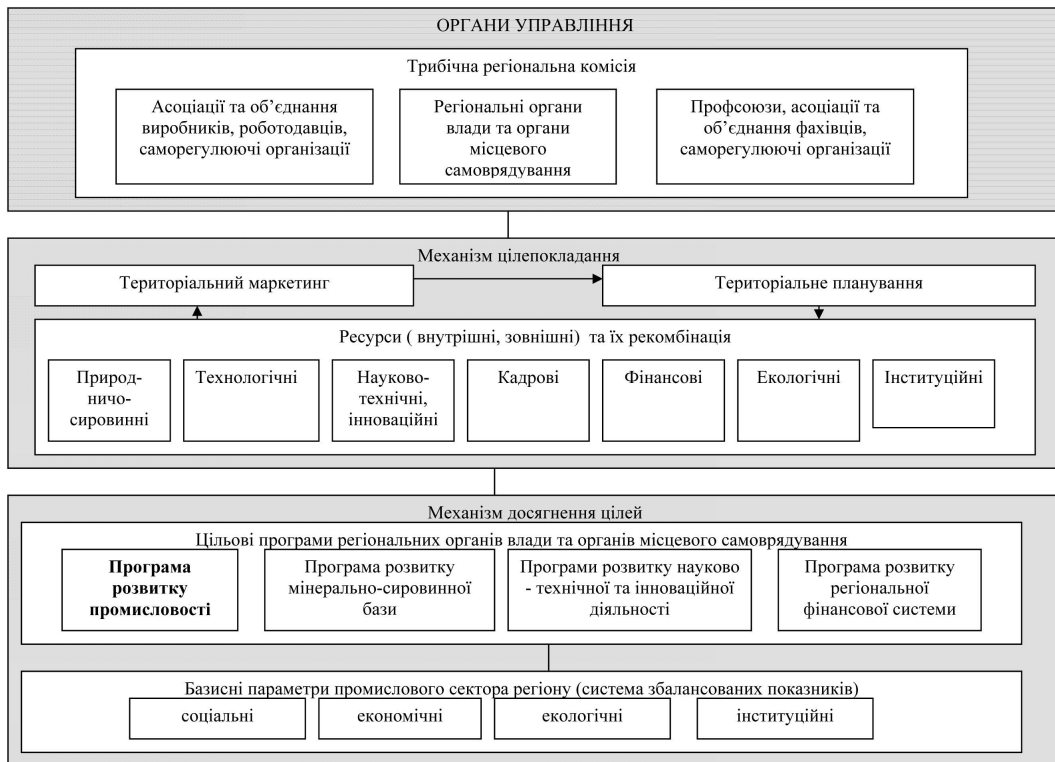
Прогнозно-аналітичні можливості відтворювально-циклічної макромоделі значно ширше, ніж у стандартного міжгалузєвого балансу. Крім того, модель можна будувати в різних вимірюваннях — у валовому випуску (у поточних і незмінних цінах), за чисельністю зайнятих, вартістю основних фондів і розподілом інвестицій в основний капітал. Складною задачею є наповнення макромоделі статистичною і прогнозованою інформацією. Вибір показників інерційного й інноваційно-проривного сценаріїв здійснюється експертним шляхом. Прогнозні оцінки надалі уточнюються. Крім того, на технологічну і структурну динаміку впливає безліч суперечливих і мінливих чинників.

Довгострокове макропрогнозування — процес безперервний, він припускає періодичне корегування результатів з урахуванням нових даних, а горизонт прогнозу постійно відсовується в майбутнє.

Складність реалізації даних підходів полягає у тому, що Державний комітет статистики України з 2006 року застосовує рекомендовану ООН систему національних рахунків у редакції від 1993 року, що відмовилася від методології балансів народного господарства, яка складала основу міжгалузєвих балансів вітчизняної економіки. Тому потрібен якийсь час для адаптації української статистики для потреб управління народногосподарським комплексом, особливо в умовах глобальної економічної кризи.

Подолання економічної кризи і досягнення стійкого розвитку вимагає визначення параметрів балансу соціального, економічного, екологічного й інституційного розвитку і включення їх в систему збалансованих рахункових показників із застосуванням методології цільового програмування на основі концепції відтворювально-циклічної макромоделі [5, с. 50].

У основу моделі системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону лежить той факт, що будь-якій соціально-економічній системі відповідає певна технологія управління. Діагностика і попереджувальна санація в ході реалізації стратегії управління є як технологією, так і організацією. Оскільки криза — це періодичні потрясіння і закономірність живої і неживої природи, то можна стверджувати,

Рис. 1. Структурна схема антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону

що в закономірних і періодичних змінах є багато корисного, не дивлячись на те, що кризи досить різноманітні. З цього витікає, що менеджери в процесі антикризового управління вирішують три взаємопов'язані задачі: розпізнавання "хвороби"; усунення причин, що перешкоджають оздоровленню виробництва; застосування у вирішуваних задачах нестандартних управлінських антикризових заходів. У антикризовому управлінні провідне місце повинна займати концепція рефлексії, яка на ранніх стадіях розвитку кризових ситуацій виступає методологічною основою моделі, що пов'язує сучасні альтернативні мікроекономічні теорії і динамічну економічну дійсність.

Відносно управління системою антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону необхідно виділити наступні категорії.

Об'єкт управління — промисловий сектор економіки регіону, що визначається сукупністю базисних параметрів як економічної системи, зокрема розглядається його конкурентоспроможність і технічний рівень. Як об'єкт управління може виступати промисловий сектор економіки регіону в сукупності, його частина, група або окреме підприємство, що має істотне значення.

Мета управління — попередження дисбалансу базисних параметрів промислового сектора економіки регіону, досягнення і підтримка рівня і стану їх балансу з урахуванням соціальних, економічних, екологічних і інституційних інтересів стейкхолдерів промислового сектора економіки регіону.

Для досягнення цілей управління використовують два основні методи побудови відносин із стейкхолдерами. Перший метод полягає у встановленні партнерських зв'язків із стейкхолдерами. Важливою метою цього методу є побудова таких відносин, щоб для стейкхолдера було вигідніше діяти на користь об'єкта управління, оскільки в цьому випадку він досягає і власних інтересів. Другий метод є організацією захисту об'єкта управління від невизначеності за допомогою прийомів, призначених для стабілізації і прогнозування дій. Це такі методи управління, як маркетингові дослідження, створення спеціальних відділень, що контролюють сфери інтересів важливих стейкхолдерів (наприклад: дотримання законодавства, контроль за екологічною без-

пекою), зусилля щодо забезпечення погоджувальних процедур, реклама і зв'язки з громадськістю тощо.

Суб'єкт управління — управлінські органи всіх рівнів і особи, які покликані забезпечити попередження дисбалансу базисних параметрів промислового сектора регіону, досягнення і підтримку рівня і стану їх балансу.

Методи і засоби управління — способи, якими суб'єкт управління впливає на об'єкт, забезпечуючи досягнення і підтримку планованого рівня і стану балансу базисних параметрів промислового сектора регіону [2, с.302]. Управління системою антикризових механізмів промислового сектора регіону використовує наступні чотири типи методів:

1) економічні методи, що забезпечують створення економічних умов, які спонукають підприємства до досягнення і підтримки запланованого рівня і стану балансу базисних параметрів промислового сектора регіону. До числа економічних методів відносяться правила ціноутворення, умови кредитування, економічні санкції за недотримання вимог стандартів, технічних умов і регламентів, правила відшкодування економічного збитку;

2) методи матеріального стимулювання, що передбачають, з одного боку, заохочення підприємств і працівників за досягнення і підтримку планованого рівня і стану балансу базисних параметрів підприємств і промислового сектора регіону, а з іншого — стягнення за заподіяний збиток або упущену вигоду від бездіяльності;

3) організаційно-розпорядчі методи, що використовуються за допомогою обов'язкових для виконання нормативних актів;

4) виховні методи, що здійснюють вплив на свідомість і настрої стейкхолдерів, що спонукають їх до дії на користь подолання економічної кризи.

Відповідно до вищезазначеного розроблена структурна схема системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону (рис. 1).

Вказана в структурній схемі системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону програма розвитку промисловості, як і інші цільові програми, повинна включати наступні обов'язкові блоки:

- технологічна модернізація;
- екологічна модернізація (в т.ч. пріоритетні екологічні проекти для регіональної фінансової системи);
- підготовка і перепідготовка кадрів (ці блоки цільових програм зводяться надалі в програми розвитку освіти і охорони здоров'я);
- вдосконалення організаційно-економічних механізмів управління розвитком даного сектора економіки регіону.

Сукупність базисних параметрів промислового сектора регіону пропонується визначати в рамках системи збалансованих показників (BSC), запропонованих Р.Капланом і Д.Нортоном і реалізованих, зокрема, ІТ-компанією SAP AG і для державних установ, на основі третьої версії Рекомендацій зі звітності в сфері стійкого розвитку GRI (G3) від 2006 року, які орієнтовані як для корпоративного сектора, так і для органів державної влади і місцевого самоврядування.

У результаті проведеного дослідження як механізм подолання економічної кризи в промисловому секторі економіки регіону розроблена модель системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону (рис. 2).

Реалізація моделі здійснюється за допомогою цільових програм, представлених у структурній схемі системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону.

Запропонована модель показує, що, якщо територіальне співтовариство спроможне самоорганізуватися для задоволення власних потреб на своїй території відповідно до загальносвітового рівня розвитку продуктивних сил, то це гарантує подолання економічної кризи в рамках даної території.

В умовах кризи першими втрачають сектори економіки і підприємства, де відсутні повноцінні адаптивні механізми управління, зокрема стратегічне управління і регулярний маркетинг. Тому вони включені до складу моделі системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону і відображені в структурній схемі — органи управління, механізм цілепокладання, механізм досягнення цілей. Системні помилки управління значно підсилюють негативний ефект кризи.

Структурна схема системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону припускає порядок упровадження моделі. Згідно схемі, ініціація упровадження моделі може виходити з рішення регіональної трибічної комісії, до складу якої доцільним є включення органів влади, працевластців і профспілок.

Ініціація реалізації моделі нормативно зумовлена, наприклад, у Концепції державної регіональної політики визначено, що "головною метою органів державної влади при формуванні і реалізації регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюють взаємодію з населенням з метою стійкого розвитку, благополуччя і процвітання його населення, збереження сприятливого навколишнього середовища".

Рис. 2. Модель системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону

ВИСНОВКИ

Наведені в статті науково-методичні підходи і рекомендації щодо формування механізму подолання економічної кризи в промисловому секторі регіону передбачають істотне підвищення ролі та відповідальності місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних громад за розвиток регіонів.

Запропонована модель системи антикризових механізмів промислового сектора економіки регіону задає інноваційний вектор розвитку регіональної економічної системи, забезпечуючи тим самим подолання економічної кризи, досягнення стійкого розвитку через інновацію, оновлення економіки.

Література:

- Білорус О.Г. Глобальні трансформації та стратегії розвитку: [монографія] / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко. — К., 1998. — 416 с.
- Бутко М.П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. — К.: Знання України, 2005. — 476 с.
- Ткачев В.Н. Мировой финансовый кризис XXI века: причины и последствия / В.Н. Ткачев // МГИМО(У) МИД России "Мировое и национальное хозяйство". — 2008. — №4(7). — С. 31—37.
- Сендзюк М.А. Інформаційні системи в державному управлінні: [навч. посіб.] / М.А. Сендзюк. — К.: КНЕУ, 2004. — 339 с.
- Тимарцев А.Ю. Эффективная промышленная политика при реализации инновационно-кластерной технологии в условиях крупной индустриальной территории / А.Ю. Тимарцев // Ринкова економіка: сучасні теорія і практика управління. — Одеса, 2009. — Т. 12. Вип. 28. — С. 48—52.
- Тарангул Л.Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика): [монографія] / Л.Л. Тарангул. — Ірпінь, Академія ДПС України, 2003. — 286 с.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2010 р.